

O'ZBEKISTONDA INNOVATSION TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING HUQUQIY VA INSTITUTSIONAL ASOSLARI

Umirova Dilnoza Safarovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
dotsenti, PhD.

ORCID: 0000-0002-8874-3620

E-mail: dilnoza.umirova.88@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada O'zbekistonda innovatsion turizmni rivojlantirishning huquqiy va institutsional asoslari D. Nort va O. Uilyamsonning institutsional nazariyasi hamda turizm boshqaruvi konsepsiyalari asosida tizimli o'rganildi. Muallif 2016-2025-yillarda qabul qilingan o'nta asosiy normativ-huquqiy hujjatni xronologik va mazmuniy tahlil qilib, institutsional rivojlanishning uch bosqichini ajratdi: boshqaruv asoslari va kirish rejimining liberallasuvi, sohaning qonun darajasida tartibga solinishi hamda boshqaruv tuzilmasining optimallashtirilishi. Turizm va innovatsion faoliyat to'g'risidagi qonunlar asosida institutsional ishtirokchilar va ularning funksiyalari aniqlandi. Konstitutsiya va qonunlardan qonunosti hujjatlari, ijrochi institutlar orqali natijaga qadar boruvchi ierarxik model ishlab chiqildi. Turizm qo'mitasining 2025-yilda mustaqil organ sifatida qayta tashkil etilishi boshqaruv samaradorligini oshiruvchi muhim qadam sifatida baholandi. Natijalar asosida turizm va innovatsiyalar qonunchiligini uyg'unlashtirish, idoralararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish va qo'llab-quvvatlash jamg'armasi doirasida innovatsion loyihalarni moliyalash bo'yicha takliflar asoslandi.

Kalit so'zlar: innovatsion turizm, institutsional nazariya, turizm boshqaruvi, normativ-huquqiy baza, vizasiz rejim, Turizm qo'mitasi, innovatsion faoliyat, institutsional ishtirokchilar

Аннотация

В статье на основе институциональной теории Д. Норта и О. Уильямсона, а также концепций управления туризмом системно исследованы правовые и институциональные основы развития инновационного туризма в Узбекистане. Автором проведен хронологический и содержательный анализ десяти ключевых нормативно-правовых актов, принятых в 2016-2025 годах, и выделены три этапа институционального развития: формирование основ управления и либерализация въездного режима, регулирование отрасли на уровне закона и оптимизация структуры управления. На основе законов о туризме и об инновационной деятельности определены институциональные участники и их функции. Разработана иерархическая модель, ведущая от Конституции и законов через подзаконные акты и исполнительные институты к результату. Реорганизация Комитета по туризму в 2025 году в самостоятельный орган оценена как важный шаг, повышающий эффективность управления. По итогам обоснованы предложения по гармонизации законодательства о туризме и инновациях, усилению межведомственной координации и финансированию инновационных проектов в рамках фонда поддержки туризма.

Ключевые слова: инновационный туризм, институциональная теория, управление туризмом, нормативно-правовая база, безвизовый режим, Комитет по туризму, инновационная деятельность, институциональные участники

Abstract

The article examined the legal and institutional foundations of innovative tourism in Uzbekistan on the basis of the institutional theory of D. North and O. Williamson and tourism governance concepts. The author conducted a chronological and content analysis of ten key legal acts adopted in 2016-2025 and identified three stages: governance foundations with entry regime liberalisation, statutory regulation of the sector, and optimisation of the governance structure. Institutional actors and their functions were identified on the basis of the laws on tourism and on innovation activity. A hierarchical model leading from the Constitution and laws through secondary legislation and executive institutions to the outcome was developed. The reorganisation of the Tourism Committee into an independent body in 2025 was assessed as an important step towards more effective governance. Proposals were substantiated on harmonising tourism and innovation legislation, strengthening interagency coordination and financing innovative projects through the tourism support fund.

Keywords: innovative tourism, institutional theory, tourism governance, legal framework, visa-free regime, Tourism Committee, innovation activity, institutional actors

KIRISH

Iqtisodiy rivojlanishni institutsional nuqtayi nazardan talqin etish an'anasida institutlar jamiyatdagi "o'yin qoidalari", ya'ni kishilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tartibga soluvchi rasmiy va norasmiy cheklovlar majmui sifatida ta'riflanadi. D. Nort rasmiy qoidalar, norasmiy me'yorlar va ularning ijro mexanizmlari birgalikda tranzaksiya xarajatlari darajasini belgilashini, mamlakatlar iqtisodiy natijalaridagi uzoq muddatli farqlar esa institutsional matritsa sifatiga bog'liqligini asoslagan [7]. Keyingi ishida olim institutlarni almashinuv va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish orqali savdo hamda ixtisoslashuv imkoniyatlarini kengaytiruvchi omil sifatida ko'rsatib, tarixiy taraqqiyotni institutsional o'zgarishlarning izchil ketma-ketligi bilan izohlagan [8]. Ushbu yondashuvda davlatning vazifasi bozor ishtirokchilari xatti-harakatini bevosita belgilashdan ko'ra, ular uchun barqaror va oldindan bashorat qilinadigan qoidalar muhitini shakllantirishda namoyon bo'ladi. Turizm kabi ko'p tarmoqli, xizmat ko'rsatishga asoslangan va xalqaro harakatchanlikka tayanadigan sohada qoidalarining aniqligi, vakolatlarining oqilona taqsimlanishi va davlat organlari faoliyatining uyg'unligi sohaning raqobatbardoshligini belgilovchi hal qiluvchi omilga aylanadi.

Innovatsion turizm tushunchasi turistik mahsulot, xizmat ko'rsatish jarayoni, marketing va boshqaruv shakllaridagi sifat jihatidan yangi yechimlarni qamrab oladi. A.-M. Hyalager turizmdagi innovatsiyalarni mahsulot va xizmat, jarayon, boshqaruv, marketing hamda institutsional innovatsiyalar turkumlariga ajratib, oxirgi turkumni hamkorlik va tartibga solishning yangi tashkiliy tuzilmalari sifatida alohida tavsiflagan [5]. O. Uilyamson institutlarni tahlil qilishning to'rt darajali sxemasini

taklif etib, norasmiy ijtimoiy me'yorlar, rasmiy huquqiy qoidalar, boshqaruv tuzilmalari va resurslarni taqsimlash darajalarini farqlagan hamda yuqori darajadagi qoidalar quyi darajadagi boshqaruv tanlovlari chegarasini belgilashini ko'rsatgan [10]. Mazkur mantiq innovatsion turizmni rivojlantirish masalasini ham ko'p darajali tizim sifatida ko'rib chiqishni taqozo etadi: qonunlar sohaning umumiy qoidalarini o'rnatadi, qonunosti hujjatlari ularni aniq siyosat vositalariga aylantiradi, ijrochi institutlar esa ushbu vositalarni amaliyotga tatbiq etib, innovatsion faollik uchun qulay muhit yaratadi.

O'zbekistonda 2016-yildan keyin turizm sohasini isloh qilish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi va soha qisqa davr ichida yangi qonunchilik bazasi, zamonaviy boshqaruv tuzilmalari hamda moliyaviy qo'llab-quvvatlash vositalariga ega bo'ldi. Bunday jadal institutsional yangilanish sharoitida turli darajadagi normativ hujjatlarning o'zaro bog'liqligini, vakolatli organlar funksiyalarining taqsimlanishini va innovatsion faoliyat to'g'risidagi qonunchilikning turizm boshqaruviga integratsiyalashuv imkoniyatlarini tizimli baholash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Maqolaning maqsadi O'zbekistonda innovatsion turizmni rivojlantirishning huquqiy va institutsional asoslarini tizimlashtirish hamda ularni takomillashtirish yo'nalishlarini asoslashdan iborat. Maqsadga erishish uchun turizm boshqaruvi va institutsional nazariya bo'yicha ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish, 2016-2025-yillarda qabul qilingan asosiy normativ-huquqiy hujjatlarni xronologik va mazmuniy tahlil qilish, institutsional ishtirokchilar va ularning funksiyalarini aniqlash hamda me'yoriy-huquqiy bazaning ierarxik modelini ishlab chiqish vazifalari belgilandi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Turizm sohasida davlat boshqaruvi masalasi xalqaro ilmiy adabiyotlarda "governance", ya'ni boshqaruv tizimi tushunchasi orqali keng o'rganilgan. M. Xoll boshqaruv shakllarini davlat aralashuvi darajasi va ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatlar xususiyatiga ko'ra ierarxiya, bozor, tarmoqlar va hamjamiyatlar ko'rinishidagi to'rt turga ajratib, har bir tur turizm siyosatining o'ziga xos vositalariga mos kelishini ko'rsatgan [4]. Ushbu tipologiyada ierarxik boshqaruv qonunchilik va ma'muriy tartibga solish orqali amalga oshirilib, davlatning yo'naltiruvchi rolini saqlab qoladi, tarmoqli boshqaruv esa davlat va xususiy sektor o'rtasidagi sheriklikni kengaytiradi. B. Bramvell va B. Leyn turizm boshqaruvini barqaror rivojlanish tamoyillari bilan bog'lab, boshqaruv tizimining samaradorligi qaror qabul qilish jarayonidagi ishtirokchilar doirasi, ularning vakolatlari va muvofiqlashtirish mexanizmlari bilan belgilanishini asoslagan [2]. Keltirilgan ishlar turizm qonunchiligini me'yorlar yig'indisi sifatida emas, balki turli darajadagi ishtirokchilarni yagona tizimga birlashtiruvchi boshqaruv arxitekturasini sifatida talqin qilish zarurligini ko'rsatadi.

Destinatsiya darajasidagi boshqaruv muammolari P. Beritelli, T. Biger va K. Lesser tadqiqotida korporativ boshqaruv nazariyalari asosida o'rganilgan bo'lib, mualliflar turistik hududni o'zaro bog'liq, ammo mustaqil ishtirokchilar tarmog'i sifatida ko'rib, ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qoidalar va tuzilmalar

destinatsiya menejmentining samaradorligini belgilashini aniqlagan [1]. D. Dredj mahalliy turizmni tashkil etishni siyosiy tarmoqlar nazariyasi orqali tahlil qilib, davlat organlari, tarmoq uyushmalari va biznes vakillari o'rtasidagi barqaror aloqalar siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish sifatini oshirishini ko'rsatgan [3]. Ushbu yondashuvlar institutsional tuzilmani loyihalashda vakolatli organning markaziy roli bilan birga hududiy darajadagi bo'linmalar va xususiy sektor ishtirokini ta'minlovchi mexanizmlarni uyg'un qurish lozimligini asoslaydi. Innovatsion turizm sharoitida bunday tarmoqli aloqalar bilim almashinuvi va yangi xizmatlarni joriy etishning asosiy kanaliga aylanadi.

Institutlar sifati va iqtisodiy natijalar o'rtasidagi bog'liqlik empirik tadqiqotlarda ham tasdiqlangan. D. Rodrik, A. Subramanian va F. Trebbi mamlakatlararo tahlil asosida mulk huquqlari himoyasi va qonun ustuvorligi bilan ifodalangan institutlar sifati daromad darajasini izohlashda geografik omillar va savdo ochiqligiga nisbatan ustun ta'sirga ega ekanini aniqlagan [9]. Turizmga xos institutsional omillar orasida kirish rejimi alohida o'rin tutadi. E. Noymayer 1995-2005-yillar ma'lumotlari asosida viza cheklovlari ikki tomonlama sayohatlar oqimini qo'llanilgan modelga qarab o'rtacha 52-63 foizga qisqartirishini aniqlagan [6]. Bu natija viza rejimini soddalashtirish bo'yicha institutsional qarorlar turistik oqimlarni kengaytirishning eng ta'sirchan vositalaridan biri ekanini, kirish qoidalarining liberallashtirish va turizmning institutsional muhitini yaxshilashda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Ko'rib chiqilgan yondashuvlarni umumlashtirish innovatsion turizmning huquqiy va institutsional asoslarini tahlil qilishda uchta o'zaro bog'liq jihatni ajratish imkonini beradi. Birinchi jihat qoidalar ierarxiyasi bilan bog'liq bo'lib, unda qonunlar, prezident hujjatlari va hukumat qarorlarining o'zaro izchilligi baholanadi. Ikkinchi jihat boshqaruv tuzilmasini qamrab oladi va vakolatli organ, tarmoq vazirliklari, hududiy bo'linmalar hamda qo'llab-quvvatlash fondlari o'rtasidagi funksiyalar taqsimotini o'z ichiga oladi. Uchinchi jihat turizm boshqaruvi va innovatsion siyosatning kesishuv nuqtalarini aniqlashga qaratilgan. Xalqaro adabiyotlarda turizm boshqaruvi va innovatsion tizimlar ko'pincha alohida o'rganilganini inobatga olib, ularni yagona institutsional model doirasida birlashtirish maqolaning ilmiy yangiligini tashkil etadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasida rasmiy e'lon qilingan qonunlar, Prezident farmonlari va qarorlari tashkil etdi. Hujjatlarni tanlashda uchta mezon qo'llanildi: turizm sohasida vakolatli davlat organini tashkil etish yoki qayta tashkil etishga doirlik, xorijiy fuqarolarning kirish rejimini o'zgartirish hamda sohaning moliyaviy va innovatsion qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini belgilash. Ushbu mezonlar asosida 2016-2025-yillarda qabul qilingan o'nta asosiy hujjat tanlab olindi. Hujjatlar matni ularning amaldagi tahriri bo'yicha o'rganildi, vakolatli organlar va ularning funksiyalariga oid moddalar alohida ajratildi. Tahlil davri 2016-yil dekabrda turizm sohasida yangi vakolatli organning tashkil etilishidan boshlanib, 2025-yil noyabrda Turizm qo'mitasining mustaqil respublika ijro etuvchi hokimiyat organi sifatida qayta tashkil etilishi bilan yakunlanadi.

Tadqiqotda bir-birini to'ldiruvchi to'rt usul qo'llanildi. Formal-huquqiy usul yordamida har bir hujjatning predmeti, institutsional yangiligi va boshqa hujjatlar bilan bog'liqligi aniqlandi. Qiyosiy-xronologik usul hujjatlarni qabul qilinish vaqtiga ko'ra tartiblab, institutsional rivojlanish bosqichlarini ajratish imkonini berdi. Institutsional xaritalash usulida "Turizm to'g'risida"gi va "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi qonunlar moddalarida asosida har bir ishtirokchining funksiyalari va o'zaro aloqalari jadval ko'rinishida tizimlashtirildi. Ierarxik modellashtirish O. Uilyamsonning institutsional darajalar sxemasiga [10] tayanib, rasmiy qoidalar, ularni aniqlashtiruvchi qonunosti hujjatlari, ijrochi institutlar va kutilayotgan natija o'rtasidagi bog'lanishni tasvirlashga xizmat qildi. Tadqiqot normativ tahlilga asoslangani bois raqamli ko'rsatkichlar faqat hujjatlar matnida bevosita belgilangan qiymatlar bilan cheklandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlilning birinchi bosqichida turizm sohasidagi institutsional o'zgarishlarni belgilab bergan asosiy normativ-huquqiy hujjatlar xronologik tartibda tizimlashtirildi. Islohotlarning boshlang'ich nuqtasi sifatida "O'zbekturizm" milliy kompaniyasi negizida O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasining tashkil etilishi va unga sohadagi vakolatli davlat organi maqomining berilishi qabul qilindi [13]. Keyingi hujjatlar kirish rejimi, sohani qonun bilan tartibga solish, innovatsion faoliyat va boshqaruv tuzilmasini takomillashtirish yo'nalishlarida izchil qabul qilingan bo'lib, ularning asosiy mazmuni 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval ma'lumotlari tahlil davrida turizm sohasining institutsional rivojlanishi uchta mantiqiy bosqichdan o'tganini ko'rsatdi. 2016-2018-yillarni o'z ichiga olgan birinchi bosqichda sohani boshqarishning yangi markazi shakllantirildi va kirish rejimi bosqichma-bosqich liberallashtirildi: yetti davlat fuqarolari uchun vizasiz rejim [14] va elektron viza tizimining joriy etilishi [15] xorijiy tashrif buyuruvchilar uchun ma'muriy to'siqlarni sezilarli darajada qisqartirdi. 2019-2020-yillarga to'g'ri kelgan ikkinchi bosqichda islohotlar strategik konsepsiya va qonun darajasiga ko'tarilib, soha uzoq muddatli huquqiy kafolatlarga ega bo'ldi. 2021-2025-yillardagi uchinchi bosqichda boshqaruv tuzilmasi bir necha bor optimallashtirilib, turizm sport, madaniy meros va ekologiya bilan integratsiyalashgan modellardan o'tib, mustaqil respublika ijro etuvchi hokimiyat organi shakliga keldi [20]. Bosqichlar ketma-ketligi D. Nort ta'riflagan [7] institutsional o'zgarishlarning tadrijiy xarakterini va davlatning sohani boshqarishdagi tajribani izchil umumlashtirib borganini tasdiqlaydi.

Kirish rejimini liberallashtirish turizm sohasidagi institutsional islohotlarning eng izchil yo'nalishlaridan biri bo'ldi. Dastlab yetti davlat fuqarolari uchun joriy etilgan 30 kunlik vizasiz rejim [14] bir yildan so'ng Turizmni rivojlantirishning 2019-2025-yillarga mo'ljallangan konsepsiyasini tasdiqlagan farmon bilan ilovada belgilangan davlatlar fuqarolariga nisbatan tatbiq etildi [16]. Elektron viza tizimining ishga tushirilishi va 5 kungacha vizasiz tranzit tartibining o'rnatilishi xorijiy fuqarolar uchun diplomatik vakolatxonalarga murojaat qilish zaruratini bartaraf etib, viza rasmiylashtirish jarayonini raqamli shaklga o'tkazdi [15]. Institutsional nazariya nuqtayi nazaridan bu o'zgarishlar sayohatchilar uchun tranzaksiya xarajatlarining bevosita qisqarishini anglatadi. E. Noymayer aniqlagan viza cheklovlarining

sayohatlar oqimiga kuchli salbiy ta'siri [6] hisobga olinsa, kirish qoidalarining soddalashtirilishi sohaning xalqaro raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan asosli va samarali institutsional qaror bo'lganini ta'kidlash mumkin. Kirish rejimining ochiqqligi innovatsion turistik mahsulotlarga bo'lgan xorijiy talabning shakllanishi uchun ham zarur shart-sharoit yaratadi.

1-jadval

O'zbekistonda turizm sohasining institutsional rivojlanishini belgilagan asosiy normativ-huquqiy hujjatlar, 2016-2025-yillar¹

Sana	Hujjat	Asosiy institutsional mazmuni
02.12.2016	PF-4861	“O'zbekturizm” milliy kompaniyasi negizida Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi tashkil etildi va sohadagi vakolatli organ etib belgilandi
03.02.2018	PF-5326	10.02.2018 dan yetti davlat fuqarolari uchun 30 kunlik vizasiz rejim joriy etildi, soddalashtirilgan turistik viza tartibi va elektron viza tizimini yaratish vazifasi belgilandi
04.07.2018	PQ-3836	15.07.2018 dan E-VISA.UZ elektron viza tizimi ishga tushirildi, xalqaro aeroportlar orqali 5 kungacha vizasiz tranzit tartibi o'rnatildi
05.01.2019	PF-5611	Turizmni rivojlantirishning 2019-2025-yillarga mo'ljallangan konsepsiyasi tasdiqlandi, 01.02.2019 dan ilovadagi davlatlar fuqarolari uchun 30 kunlik vizasiz rejim belgilandi
18.07.2019	O'RQ-549	“Turizm to'g'risida”gi Qonun qabul qilinib, davlat siyosati tamoyillari, davlat organlari vakolatlari va byudjetdan tashqari Turizm sohasini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi belgilandi
24.07.2020	O'RQ-630	“Innovatsion faoliyat to'g'risida”gi Qonun qabul qilinib, vakolatli organ, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash shakllari va innovatsion infratuzilma unsurlari belgilandi
06.04.2021	PF-6199	Turizm va sport vazirligi tashkil etildi, turizmni rivojlantirish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi kengash va Madaniy meros agentligi tuzildi
27.07.2023	PF-114	Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi huzurida Turizm qo'mitasi hamda hududiy turizm boshqarmalari tashkil etildi
18.11.2025	PF-217	Turizm qo'mitasi O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi sifatida mustaqil organga aylantirildi
19.11.2025	PQ-348	Turizm qo'mitasining respublika ijro etuvchi hokimiyat organi sifatidagi faoliyati va sohani jadal rivojlantirish chora-tadbirlari belgilandi

Boshqaruv tuzilmasidagi o'zgarishlar tarmoqlararo muvofiqlashtirish mexanizmlarining bosqichma-bosqich rivojlanishi bilan uyg'un kechdi. Turizm va sport vazirligi tashkil etilishi bilan bir vaqtda turizmni rivojlantirish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi kengash tuzilib, sohaga daxldor vazirlik va idoralar faoliyatini yagona maqsadga yo'naltirish imkoniyati yaratildi [17]. 2023-yilgi ma'muriy islohotlar doirasida turizm boshqaruvi ekologiya sohasidagi vakolatli vazirlik tizimiga integratsiya qilinib, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida hududiy turizm boshqarmalari tashkil etildi [18]. Mazkur yechim ekoturizm va tabiiy hududlardagi turizm yo'nalishlarini ekologik siyosat bilan uyg'unlashtirishga xizmat qildi. 2025-yil noyabrda Turizm qo'mitasining mustaqil organga aylantirilishi [19] esa soha boshqaruvining to'plangan tajribasini umumlashtirib, tarmoqning o'ziga xos

¹ Manba: PF-4861 [13], PF-5326 [14], PQ-3836 [15], PF-5611 [16], O'RQ-549 [11], O'RQ-630 [12], PF-6199 [17], PF-114 [18], PF-217 [19], PQ-348 [20] hujjatlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

ehtiyojlariga tezkor javob bera oladigan ixtisoslashgan tuzilmani shakllantirdi. Ushbu evolyutsiya D. Dredj ta'riflagan siyosiy tarmoqlar konsepsiyasiga [3] mos ravishda davlat organlari o'rtasidagi gorizontaal aloqalarning izchil kuchayib borganini ko'rsatadi.

Qonunchilik darajasidagi asosiy hujjat "Turizm to'g'risida"gi Qonun bo'lib, unda turistlar va turizm subyektlarining huquqlari va xavfsizligini himoya qilish ustuvorligi, turizmni barqaror rivojlantirish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tamoyillari mustahkamlangan [11]. Qonunda Vazirlar Mahkamasi, vakolatli davlat organi, uning hududiy bo'linmalari va mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolatlari alohida moddalarda belgilangan, 12-moddada esa byudjetdan tashqari Turizm sohasini qo'llab-quvvatlash jamg'armasining tashkil etilishi nazarda tutilgan. "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi Qonun innovatsion siyosatning institutsional asosini yaratib, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligini vakolatli organ sifatida belgilagan, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash shakllari qatorida soliq va bojxona imtiyozlari, davlat buyurtmasi va xususiy investitsiyalarni jalb qilishni ko'rsatgan [12]. Ushbu qonunda innovatsion infratuzilma tarkibiga texnologik parklar, texnologiyalar transferi markazlari, innovatsion klasterlar va venchur tashkilotlar kiritilgan bo'lib, ular turizm subyektlari uchun ham yangi xizmatlar yaratishning muhim maydoni bo'lib xizmat qilishi mumkin.

2-jadval

Innovatsion turizmni rivojlantirishning institutsional ishtirokchilari va funksiyalari¹

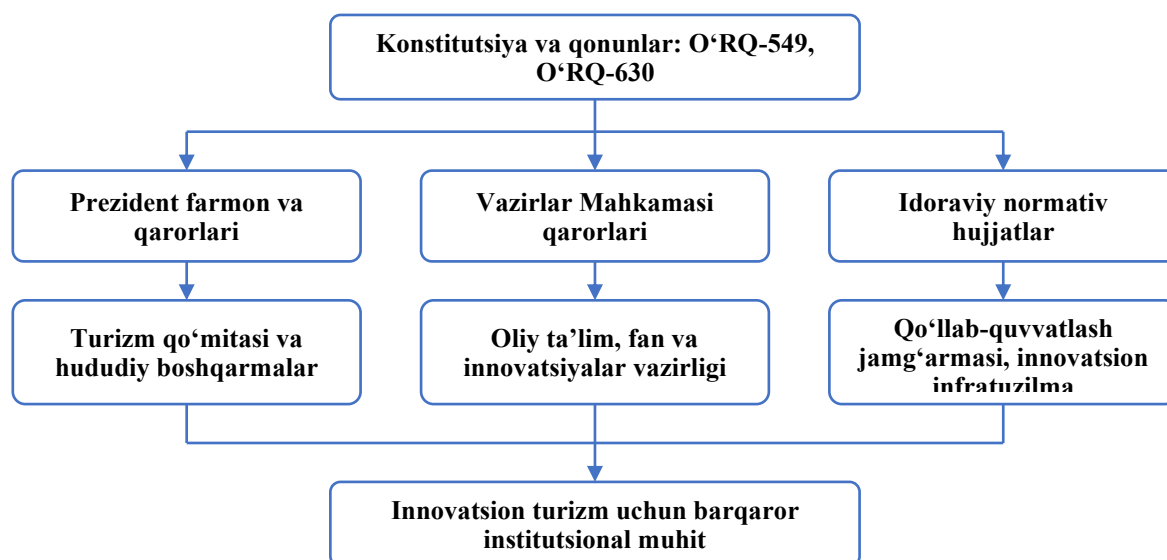
Institutsional ishtirokchi	Asosiy funksiyalari	Huquqiy asos
Vazirlar Mahkamasi	Turizm sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish, davlat dasturlarini tasdiqlash, idoralararo faoliyatni muvofiqlashtirish	O'RQ-549, 7-modda
O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi	Soha siyosati va me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish, turizm infratuzilmasini rivojlantirish, xalqaro targ'ibotni muvofiqlashtirish	PF-217, PQ-348
Hududiy turizm boshqarmalari va mahalliy davlat hokimiyati organlari	Hududiy dasturlarni amalga oshirish, turistik resurslardan foydalanishni tashkil etish, mahalliy tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash	O'RQ-549, 9-10-moddalar; PF-114
Turizm sohasini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi	Byudjetdan tashqari mablag'lar hisobidan soha loyihalari va subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash	O'RQ-549, 12-modda
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi	Innovatsion faoliyat sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish va tarmoqlararo muvofiqlashtirish	O'RQ-630, 7-modda
Innovatsion infratuzilma tashkilotlari	Texnologik parklar, transfer markazlari, klasterlar va venchur tashkilotlar orqali innovatsiyalarni moliyaviy, tashkiliy va axborot jihatdan qo'llab-quvvatlash	O'RQ-630, 25-30-moddalar
Elektron viza tizimi operatorlari	E-VISA.UZ tizimi orqali elektron kirish vizalarini rasmiylashtirish	PF-5326; PQ-3836

¹ Manba: O'RQ-549 [11], O'RQ-630 [12], PF-114 [18], PF-217 [19], PQ-3836 [15] hujjatlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Ikki qonunning qiyosiy tahlili turizm va innovatsiyalar sohalarining huquqiy jihatdan o‘zaro to‘ldiruvchi xususiyatga ega ekanini ko‘rsatdi: birinchisi tarmoq faoliyatining qoidalarini belgilasa, ikkinchisi yangi bilim va texnologiyalarni iqtisodiy aylanishga kiritish mexanizmlarini yaratadi. Ushbu qonunlar asosida shakllangan institutsional ishtirokchilar va ularning funksiyalari 2-jadvalda tizimlashtirildi.

2-jadval innovatsion turizmning institutsional tizimi ikki huquqiy tayanchga ega ekanini ko‘rsatdi. Birinchi tayanch “Turizm to‘g‘risida”gi Qonun bo‘lib, u hukumat, vakolatli organ, hududiy bo‘linmalar va qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasini yagona vertikal tuzilmaga birlashtiradi. Ikkinchi tayanch “Innovatsion faoliyat to‘g‘risida”gi Qonun bo‘lib, u ilmiy-texnik salohiyat va innovatsion infratuzilmani turizm subyektlari foydalanishi mumkin bo‘lgan resursga aylantiradi. Turizm qo‘mitasining mustaqil organ sifatida qayta tashkil etilishi [19] soha boshqaruvida qaror qabul qilish zanjirini qisqartirib, idoralararo muvofiqlashtirishning yangi imkoniyatlarini ochdi. M. Xoll tipologiyasi [4] nuqtayi nazaridan qaraganda, shakllangan tizim ierarxik boshqaruvning yo‘naltiruvchi rolini saqlagan holda tarmoqli hamkorlik unsurlarini, xususan muvofiqlashtiruvchi kengashlar va hududiy boshqarmalar orqali amalga oshiriladigan aloqalarni izchil kengaytirmoqda. Ikki tayanchni o‘zaro bog‘lovchi tizimli mexanizmlarni rivojlantirish keyingi institutsional yangilanishlarning tabiiy yo‘nalishi sifatida baholanadi.

Normativ-huquqiy hujjatlar va institutsional ishtirokchilar o‘rtasidagi ierarxik bog‘lanishni yaxlit tasavvur qilish maqsadida O. Uilyamsonning institutsional darajalar sxemasi [10] asosida model ishlab chiqildi. Model rasmiy qoidalarning yuqori darajasidan boshlanib, qonunosti hujjatlari va ijrochi institutlar orqali innovatsion turizm uchun qulay institutsional muhit shakllanishi bilan yakunlanadi.

1-rasm. Innovatsion turizm me‘yoriy-huquqiy bazasining ierarxik modeli¹

Izoh: Yuqori blok qonunchilik darajasini, o‘rta qator qonunosti hujjatlari turlarini, quyi qator ularni amalga oshiruvchi asosiy institutlarni, pastki blok esa tizimning umumiy natijasini ifodalaydi; gorizontalar darajalar o‘rtasidagi tarmoqlanish va birlashish nuqtalarini ko‘rsatadi.

¹ Manba: O. Uilyamson [10] va M. Xoll [4] yondashuvlari hamda 1-2-jadvallar asosida muallif ishlanmasi.

1-rasmda tasvirlangan model innovatsion turizmning institutsional tizimini to'rt darajali ierarxiya sifatida ifodaladi. Yuqori darajadagi Konstitutsiya va qonunlar sohaning asosiy qoidalari, subyektlar huquqlari va davlat organlari vakolatlarini belgilaydi. Ikkinchi darajada Prezident farmon va qarorlari strategik yo'nalishlar va institutsional o'zgarishlarni, Vazirlar Mahkamasi qarorlari amaliy tartib-taomillarni, idoraviy hujjatlar esa texnik va tashkiliy me'yorlarni aniqlashtiradi. Uchinchi darajadagi Turizm qo'mitasi, innovatsiyalar sohasidagi vakolatli vazirlik va qo'llab-quvvatlash institutlari ushbu qoidalarni amaliy vositalarga aylantiradi. Modelning qiymati shundaki, u har bir institutning tegishli huquqiy asosga ega ekanini va natijaga bitta yo'nalish orqali emas, balki bir nechta parallel kanal orqali erishilishini ko'rsatadi. Kanallarning pastki darajada birlashishi turizm va innovatsiyalar siyosatini muvofiqlashtirish innovatsion turizmning barqaror rivojlanish sharti ekanini ifodalaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tahlil O'zbekistonda innovatsion turizmni rivojlantirishning huquqiy va institutsional asoslari 2016-2025-yillarda tizimli va izchil shakllanganini ko'rsatdi. Islohotlar boshqaruv markazini tashkil etish va kirish rejimini liberallashtirishdan boshlanib, sohani qonun bilan tartibga solish orqali mustahkamlandi va mustaqil vakolatli organ tashkil etilishi bilan yangi bosqichga ko'tarildi. "Turizm to'g'risida"gi va "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi qonunlar bir-birini to'ldiruvchi huquqiy tayanchlarni yaratdi, ishlab chiqilgan ierarxik model esa qonunlar, qonunosti hujjatlari va ijrochi institutlarning yagona natijaga yo'naltirilgan tizimini ifodaladi. Institutsional nazariya nuqtayi nazaridan qaraganda, qoidalarining barqarorligi va vakolatlarining aniq taqsimlanishi tranzaksiya xarajatlarini kamaytirib, turizm subyektlarining innovatsion faolligi uchun mustahkam zamin hozirladi. Kirish rejimining bosqichma-bosqich soddalashtirilishi va elektron viza tizimining joriy etilishi sohaning xalqaro ochiqligini ta'minladi, muvofiqlashtiruvchi kengashlar va hududiy turizm boshqarmalari esa boshqaruvning vertikal va gorizontaal aloqalarini mustahkamladi. Shakllangan institutsional tizim keyingi bosqichda turizm va innovatsiyalar siyosatini yanada chuqurroq integratsiyalash uchun ishonchli huquqiy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Natijalar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi.

1. "Turizm to'g'risida"gi Qonunni yanada takomillashtirish doirasida "innovatsion turizm" tushunchasini va unga oid davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash shakllarini "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi Qonun bilan uyg'un holda mustahkamlash maqsadga muvofiq.

2. O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi va Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi o'rtasida turizm innovatsiyalari bo'yicha qo'shma idoralararo dastur va doimiy ishchi guruh tashkil etish tavsiya etiladi.

3. Turizm sohasini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi doirasida innovatsion turistik mahsulot va xizmatlarni yaratuvchi startaplar uchun alohida grant yo'nalishini joriy etish taklif qilinadi.

4. Texnologik parklar va texnologiyalar transferi markazlarida turizm yoʻnalishidagi ixtisoslashgan rezidentlik dasturlarini yaratish innovatsion infratuzilmani soha ehtiyojlariga yaqinlashtiradi.

5. Turizm sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni muntazam inventarizatsiya qilish va yagona tizimlashtirilgan toʻplamini yuritish qoidalarining izchilligi va barqarorligini yanada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Beritelli, P., Bieger, T., & Laesser, C. (2007). Destination governance: Using corporate governance theories as a foundation for effective destination management. *Journal of Travel Research*, 46(1), 96-107. <https://doi.org/10.1177/0047287507302385>

2. Bramwell, B., & Lane, B. (2011). Critical research on the governance of tourism and sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4-5), 411-421. <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.580586>

3. Dredge, D. (2006). Policy networks and the local organisation of tourism. *Tourism Management*, 27(2), 269-280. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.10.003>

4. Hall, C. M. (2011). A typology of governance and its implications for tourism policy analysis. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4-5), 437-457. <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.570346>

5. Hjalager, A.-M. (2010). A review of innovation research in tourism. *Tourism Management*, 31(1), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.012>

6. Neumayer, E. (2010). Visa restrictions and bilateral travel. *The Professional Geographer*, 62(2), 171-181. <https://doi.org/10.1080/00330121003600835>

7. North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>

8. North, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112. <https://doi.org/10.1257/jep.5.1.97>

9. Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2004). Institutions rule: The primacy of institutions over geography and integration in economic development. *Journal of Economic Growth*, 9(2), 131-165. <https://doi.org/10.1023/B:JOEG.0000031425.72248.85>

10. Williamson, O. E. (2000). The new institutional economics: Taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595-613. <https://doi.org/10.1257/jel.38.3.595>

11. Oʻzbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyul OʻRQ-549-son “Turizm toʻgʻrisida”gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/4428097>

12. Oʻzbekiston Respublikasining 2020-yil 24-iyul OʻRQ-630-son “Innovatsion faoliyat toʻgʻrisida”gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/4910448>

13. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 2-dekabr PF-4861-son “Oʻzbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni taʼminlash chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/-3077025>

14. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-fevral PF-5326-son “Oʻzbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar

yaratish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/-3548467>

15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 4-iyul PQ-3836-son "O'zbekiston Respublikasiga xorijiy fuqarolarning kirishi tartibini optimallashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori. <https://lex.uz/docs/-3810649>

16. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvar PF-5611-son "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/-4143188>

17. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-aprel PF-6199-son "Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/-5356705>

18. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-iyul PF-114-son "Ma'muriy islohotlar doirasida madaniyat va turizm sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/-6547477>

19. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 18-noyabr PF-217-son "Ekologiya va turizm sohalarida aholi talablariga tezkor javob bera oladigan boshqaruv tizimini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/-7847353>

20. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-noyabr PQ-348-son "O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi faoliyatini tashkil etish va turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. <https://lex.uz/docs/-7851788>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:
Ingliz tili muharriri:
Rus tili muharriri:
Musahhih:
Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Karimova Shirin Zoxid qizi
Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, sentabr, 9-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi** rayosatining **2024-yil 04-oktabrdagi 362/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlari standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**